

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Henri Omont, membre de l'Institut, Minoide Mynas et ses missions en Orient (1840-1855): Extrait des mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Tome XL. Paris. Imprimerie Nationale. Librairie C. Klincksiek. Rue de Lille, 11 1916.

“Όταν ποτέ γραφή ή ιστορία τής ἀρχαίας ἑλληνικῆς καί βυζαντιακῆς φιλολογίας πρᾶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήσιν ἐπὶ τουρκοκρατίας καί κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα, μετὰ τῶν φιλολογησάντων θά γείνη μνεία καί τοῦ Μινωίδου Μηναῖ. Οὗτος πλὴν γραμματικῶν συγγραμμάτων, ἀναφερομένων εἰς τὸν τονισμόν καί τὴν προφορὰν τῆς ἑλληνικῆς ὡς καί εἰς τὴν σχέσιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης πρὸς τὴν νέαν, πατριωτικῶν φυλλάδιων καί μεταφράσεως τοῦ Τηλεμάχου τοῦ Φενελῶνος εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἢ μόνη ἢ ἀγγελία ἐτυπώθη, μινάσης ἀνεκδότου, ὡς καί ἡ Καρολιάς αὐτοῦ, ἔμμετρος γαλλικὴ ἱστορία εἰς τετρακισχιλίους στίχους, ἀφιερωθεῖσα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Ι΄ « χάριν εὐγνωμοσύνης, ἐφ’ οἷς ἐπεμψε τὸν στρατηγὸν Μαίζονα μετὰ στρατεύματος πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος » καί σωζομένη ἐν τῷ ὑπ’ ἀρ. Supplément Grec 1147 κώδικι τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Παρισίων¹, ἐξέδωκε καί τρεῖς φιλολογικὰς ἐκδόσεις, τῶν τῶν τριῶν πρώτων βιβλίων τῆς Ἀριστοτέλους ῥητορικῆς κατ’ ἀντιβολὴν πρὸς τὰ ἐν Παρίσις ἀπόγραφα (1837), τὴν τοῦ Γαληνοῦ Εἰσαγωγὴν Διαλεκτικῆς, πρῶτον ὑπ’ αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν (1844), καί τὸ πρῶτον βιβλίον Γεωργίου Σχολαρίου κατὰ τῶν Πλήθωνος ἀποριῶν ἐπ’ Ἀριστοτέλει (1858)².

Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μινωίδου Μηναῖ ἐλάχιστὰ ἦσαν γνωστὰ, συμ-

¹ Ἰδε πίνακα τῶν ἔργων τοῦ Μινωίδου Μηναῖ ἐν σ. 201 κ. ε. τῆς ὑπ’ αὐτοῦ κατὰ τὴν κατωτέρω σημείωσιν 2 ἐκδοθείσης συγγραφῆς Γενικίου τοῦ Σχολαρίου.

² « Γεωργίου Σχολαρίου τοῦ καὶ Γενικίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν Πλήθωνος ἀποριῶν ἐπ’ Ἀριστοτέλει σύγγραμμα εἰρησθέν ἐν ἀντιγράφῳ τέως ἀγνώστῳ, διορθωθὲν καί ἐκδοθὲν γὰρ πρῶτον μετὰ περὶ Ἐνώσεως ἀνεκδότου Ἀριστοτέλους, καί παρεκδότων ὑπὸ Μινωίδου Μηναῖ. Βιβλίον πρῶτον ». Ἐν Παρίσις. « ρωνή ».

περιληφθέντα εἰς τὴν παρὰ Michaud « Biographie universelle » τὴν παρὰ Didot « Nouvelle biographie générale » καὶ τῷ Dictionnaire des contemporains τοῦ Vapereau, ἄτινα καὶ συνώψισεν ὁ κ. Omont ἐν τῇ ἐνταῦθα ἀγγελλομένη συγγραφῇ, πλουτίσας αὐτὰ διὰ νέων ἐκδόσεων ἐξ ἐκθέσεων καὶ ἐγγράφων αὐτοῦ τοῦ Μηνᾶ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἑθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων ἀποκειμένων κατὰ λοιπὸν αὐτοῦ.

Ὁ Μηνᾶς ἦτο Μακεδῶν, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ἐν τινὶ ἐγγράφῳ γαλλιστὶ συντεταγμένῳ γεννηθεὶς à Voltia, province de Salonique, en Grèce. Καὶ ἀναγράφει μὲν ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἐκείνῳ ὁ Μηνᾶς ὡς ἡμέραν τῆς γεννήσεως τὴν 1 Δεκεμβρίου 1788 ἔ. ν., ἀλλ' εἴτα τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χειρὶ διώρθωσεν εἰς 15 Φεβρουαρίου 1798, τοῦτο δὲ τὸ ἔτος καὶ προτιμᾷ ὁ κ. Omont. Ἀλλὰ διέλαθεν αὐτὸν ἡ χρονολογία ἐπιστολῆς τοῦ Κοραῆ γραφείσης τῇ 15 Μαΐου 1817 πρὸς τὸν Μηνᾶν διδάσκοντα ἐν Σέρραις φιλοσοφίαν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ σοφοῦ Χίου (Μηνᾶ Γεωργίου Σχολαρίου κτλ. σ. 212). Κατὰ ταῦτα, ἂν ὁ Μηνᾶς εἶχε γεννηθῆ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1798, θὰ ὠφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐδίδασκε φιλοσοφίαν ἐν ἡλικίᾳ δεκαεννέα μόλις ἐτῶν, πρᾶγμα ἀπιθανώτατον. Διὸ πολὺ μᾶλλον ἢ ἐν ἔτει 1788 γέννησις φαίνεται ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀνεξήγητος δὲ μένει ὁ λόγος τῆς εἰς τὸ 1798 ἐπανορθώσεως τῆς χρονολογίας ὑπὸ τοῦ Μηνᾶ. Περὶεργος δὲ μόνον θὰ ἐφαίνετο ὅπωςδῆποτε ἢ ἀνάληψις τῆς τρίτης τῶν πολυμόχθων ἀποδημιῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, περὶ ὧν κατωτέρω, ἀπὸ τοῦ 1850 μέχρι τοῦ 1855, ἤς περὶ τὸ τέλος θὰ εἶχεν ἡλικίαν ἐξήκοντα καὶ ἑπτὰ ἐτῶν.

Μετὰ τὰς Σέρρας ὁ Μηνᾶς ἐξηκολούθησε τὸ διδασκαλικὸν ἔργον ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπου εὕρισκομεν αὐτὸν τῷ 1819. Ἀλλὰ, καθ' ἃ αὐτὸς ἀναφέρει ἐν τινὶ ἐπιστολῇ (φ. 151^α τοῦ ὑπ' ἀρ. 732 κώδικος τοῦ Supplement grec) ἕνεκα σφαγῶν προκληθεισῶν ὑπὸ τοῦ πασσᾶ Ἰουσοῦφ, καθ' ἃς ἐφρονεύθησαν καὶ τινες τῶν οἰκογενῶν αὐτοῦ, ἐγκαταλιπὼν τὴν Μακεδονίαν, τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ἀνεχώρησεν εἰς Γαλλίαν.

Ἐγκαταστάς δ' ἐν Παρισίοις, ἤρχισε διδάσκων τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἀδείαν τοῦ συμβουλίου τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ δημοσιεύων τὰς διαφόρους αὐτοῦ συγγραφάς. Ἀλλὰ τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα τοῦ πολυτρόπου ἀνδρὸς ᾔθει πάντοτε αὐτὸν πρὸς τὰ πρόσω. Καὶ τῷ μὲν 1829 ἤξλου τὴν ἐν τῷ Collège de France διαδοχὴν τοῦ θανόντος φιλολόγου Gail, τῷ δὲ 1831 ἐφιλοδόξει καθηγησίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐν Ἀ-

θήναις παρά τῷ Ὄθωνι, καὶ τέλος τὸ αὐτὸ ἐκαίνο ἔτος ἀνετίθεντο αὐτῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ περὶ τὴν βυζαντιακὴν φιλολογοῖαν ἰδίως διατρέποντος κλεινοῦ Hase «ἐργασίαι ἐρεύνης καὶ ἀντιβολῆς χειρογράφων» ἐν τῇ Βασιλικῇ, τῇ σήμερον Ἐθνικῇ, βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων.

Ἀφοσιωθείς οὕτως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, μάτην προσέτρεπετο μετὰ τινα ἔτη, τῷ 1837, ὑπὸ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ διδάσκοντος γηραιοῦ Νεοφύτου Λούκα νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ Παρισίων μετὰ τοῦ Κωλέττη. Ὁ Μηνᾶς ἀπέστερξε τὴν πρόσκλησιν, τοῦτο μὲν ἔτε προβλέπων, ὅτι οἱ ἐν τοῖς πράγμασιν οὐ καλῶς θεξόνται ὡς πολλὰ γράψαντα καὶ ἐκτεθέντα ὑπὲρ τοῦ Καποδιστρίου, τοῦτο δὲ διότι ὁ Κωλέττης πολιτικῶς μοι φερόμενος, οὐκ ἦν βουληθείη, δι' οὓς περικυβητοῦνται, αὐτῷ με συγκατέρχεσθαι¹. Ἄλλως δ' ὁ τὴν Γαλλίαν ἀπὸ μακροῦ ὑπηρετῶν Μακεδῶν ἔτρεφεν ἤδη τὸ σχέδιον ἐκαίνο τῶν χάριν πλουτισμοῦ τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων δι' ἑλληνικῶν χειρογράφων περιοδειῶν ἐν Ἀνατολῇ, εἰς ἃς καὶ πράγματι ἀφιέρωσε κατόπιν τὸ πλεῖστον τοῦ βίου.

Καὶ δὴ τῷ 1838 ὑπέδραλεν εἰς τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον τῆς παιδείας αἴτησιν περὶ ἀποστολῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν χάριν-ἐξερευνήσεως τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν ἐν Ἀγίῳ ὄρει, Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ μονῶν. Τῷ δὲ 1840 ἅμα τῇ εἰς τὸ ὑπουργικὸν ἀξιῶμα ἀναρρήσει τοῦ φίλου τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ βέκτου Villemain ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ἡ ἐντολὴ περὶ τῆς πρώτης περιοδείας, εἰς ἣν ἔπειτα ἐπηκολούθησαν ἕτεραι δύο, ἀπασχολήσασαι τὸν Μηνᾶν ἐν ὄλῳ ἐπὶ δεκάπέντε ἔτη. Καὶ ἡ μὲν πρώτη διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου 1840 μέχρι τοῦ Μαρτίου 1843, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1844 μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου 1845 καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1850 μέχρι τοῦ Νοεμβρίου 1855.

Ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων φυλάσσονται τὰ γράμματα, τὰ σημειωματάρια, αἱ ἐκθέσεις καὶ οἱ κατάλογοι χειρογράφων, οὓς ἀπέστειλεν ὁ Μηνᾶς ἐν τῷ χρόνῳ τῶν ἀποδημιῶν αὐτοῦ εἰς τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον, ἰδίως δ' ἐνδιαφέρουσαι εἶνε αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Villemain καὶ τὸν γραμματέα αὐτοῦ Faugère. Εἶχεν ἄρα πρὸ αὐτοῦ πλούσιον ὕλικόν ὁ κ. Omont, ὁ πολυμαθὴς καὶ πολυγράφος διευθυντὴς τοῦ τμήματος τῶν χειρογράφων τῆς παρισιακῆς Ἐ-

¹ Ἴδε τὰς ἀμοιβαίας ἐπιστολάς τοῦ Λούκα καὶ τοῦ Μηνᾶ, ἐπ' ἑκτῆς διελκυσθῆσας τὸν κ. Omont, ἐνθ' ἄν. σ. 214 κ. ε.

θνικῆς βιβλιοθήκης, ὅπως ἐπὶ τῆ βάσει ἀξιοπίστων κειμένων ἀνα-
 παραστήσῃ τὴν ὄρασιν τοῦ ἐν ξένη ὑπηρεσίᾳ Ἑλληνοσ λογίου τοῦ
 οὐκ ὀλίγους θησαυροὺς τῶν ἐλληνικῶν μονῶν χάριν τῆς βιβλιοθήκης
 τῶν Παρισίων ἀπαλλοτριώσαντος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ γλυπτὰ τινα κατ-
 ορθώσαντος ἀποστείλῃ χάριν τοῦ μουσείου τοῦ Λούβρου.

Μετὰ τὴν ἐπίτομον ἐκθεσὶν τῶν κατὰ τὸν Μηνᾶν καὶ τὰς ἀποστο-
 λὰς αὐτοῦ, αἰτίνας συνδέονται κατὰ τὰ εἰρημένα ἀναποσπάστως πρὸς
 αὐτὴν τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ τμήματος τῶν χειρογράφων
 τῆς παρισιακῆς βιβλιοθήκης (σ. 1-16) ἔπονται ἐν παραρτήματι δεκα-
 τέσσαρες ἐπιστολαὶ τοῦ Μηνᾶ πρὸς τὸν Villemain τῶν ἐτῶν 1840-
 1843, ἡ ἀπὸ τῶ Ἰανουαρίου 1844 ἔ. ν. ἐκθεσις αὐτοῦ πρὸς τὸ γαλ-
 λικὸν ὑπουργεῖον τῆς παιδείας καὶ κέντε διάφοροι ἀναγραφαὶ κωδί-
 κων συλλεχθέντων ἢ κατεχομένων ὑπὸ τοῦ Μηνᾶ (σ. 17-80)¹.

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Μηνᾶ μνησάνομεν πολ-
 λὰς περιπετείας περὶ τῶν μόχθων καὶ περιπετειῶν τῶν ἀποδημιῶν
 αὐτοῦ, περὶ τῶν ποικίλων τρόπων τῆς περισυλλαγῆς τῶν χειρογρά-
 φων καὶ τῆς φυλάξεως καὶ ἀποστολῆς αὐτῶν εἰς Παρισίους καὶ οὐκ
 ὀλίγα ἐπεισόδια ἀξία λόγου. Εὐθύς ἡ πρώτη τῶν ἐπιστολῶν, ἀποστα-
 λείσα ἐξ Ἀθηνῶν τῆ 19 Αὐγούστου 1840 ἔ. ν. γνωρίζει εἰς τὸν Vil-
 lemain τὴν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης διὰ γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου ἀποστο-
 λὴν δύο γλυπτῶν, ὧν τὸ ἕτερον εἶνε τὸ ἐν τῷ Καταλόγῳ τῶν ἀρχαίων
 μάρμαρων τοῦ Λούβρου ὑπ' ἀρ. 79¹ περιγραφόμενον, περὶ οὗ πραγμα-
 τεύεται ἄρθρον τοῦ κ. *L. Michon* (Fondation Piot: Monuments
 et mémoires Τόμ. II^ο σ. 194). Περὶ δὲ τῶν ἐν Ἀθήναις εὑρεθέντων
 κωδίκων γίνεται λόγος ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1251 Παρισιακῷ κώδικι *Sup-
 plement grec*, φ. 61^α.

Ἐκ τῶν διαφόρων ἐπεισοδίων, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τοῖς κει-
 μένοις τοῦ Μηνᾶ, ἀρκοῦμαι πρᾶθέτων ἐν μεταφράσει τὰ ἐξῆς, περι-
 εχόμενα ἐν τῇ ἀπὸ 7 Δεκεμβρίου 1841 ἔ. ν. ἐπιστολῇ, γραφείσῃ ἐν
 τῇ ἀγιορειτικῇ μονῇ Ἑσφιγμένου: «Ἐνταῦθα ἀφείλω ἀναφέρω εἰς
 ὑμᾶς ἐν παρενθέσει, κ. ὑπουργέ, περιστατικὸν συμβῶν ἐν τῇ μονῇ
 Βατοπεδίου τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξίν μου. Λέγω τὴν ἐμφάνισιν
 νέου ἀγίου, οὗ τὸ σῶμα εὑρέθη καθήμενον, σχεδὸν ὀλόκληρον, ἐν τινι
 νεκροταφείῳ, ἔπερ ἀνεκτίζετο ἐκτὸς τῆς μονῆς, ἐν μέσῳ σωροῦ ὀ-

¹ Ἐν τῇ ἕκτῃ ἐπιστολῇ ἐν σ. 25 ἀντὶ τοῦ πρᾶνεγνωσμένου Ἰβήσου γραπτέον
 Ἰβήσον, ἐν σ. 64 ἀρ. XXXX ἀντὶ Πατρία γρ. Πάτρια καὶ ἐν σ. 70 ἀντὶ Μαυ-
 ρουρίου γρ. Μαυρουρίου.

στῶν. Ἀπέπνεε τὴν ὁδὸν τελείας ἀγιότητος, ἧς ἕνεκα καὶ ἐπὶ τῆς θεᾶς ἀγίας εἰκόνας, ἣν ἐκράτει ἐν ταῖς ἐσταυρωμένοις αὐτοῦ βραχίουσιν οἱ ἐν τῇ μονῇ ἐκεῖνῃ ἐξόριστοι ἀρχιεπίσκοποι Ἀδριανουπόλεως καὶ Σμύρνης ὡς καὶ ἅπαντες οἱ μοναχοὶ ἠγάσαν αὐτόν. Ἀλλὰ παρίστατο ἀνάγκη προσευχῶν διὰ τὸν νέον τοῦτον καὶ ἀνώνυμον ἅγιον κατὰ τὸ ἔθος τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἣτις ἔχει τόσας προσευχὰς ἔσους καὶ ἁγίους. Προσέφυγον εἰς ἐμὲ, ὅστις λαλῶ τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν μετὰ ξένης προφορᾶς. Ἐνόμισα δ' ὅτι ἔπρεπεν ἐν τῇ συμφέροντι τῆς ἀποστολῆς μου νάνταποκριθῶ εἰς τὴν αἴτησιν αὐτῶν, καὶ, χωρὶς νὰ θέσω τὸ ὄνομά μου, συνέταξα τὰς οἰκείας ἠδᾶς, δοῦς εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ἅγιον τὸ τυχὸν ὄνομα. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀνέγραψαν οἱ μοναχοὶ καὶ ὁ ἅγιος ἐορτάζεται δι' ὀλονυκτίας. Ἴδου ὑπῆρξα ἀπόστολος τοῦ θεοῦ χάριν τοῦ ἁγίου τούτου». Σημειωτέον, ὅτι ὁ νεοφανῆς οὗτος ἅγιος εἶπε ὁ ἅγιος Εὐδόκιμος, ἡ δ' ὑπὸ τοῦ Μηναῖ γραφείσα ἀκολουθία αὐτοῦ σώζεται ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1230 κώδικι τοῦ Supplement grec τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Παρισίων, περιλαμβάνεται δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀγιορειτικαῖς κώδιξιν 161, 856 καὶ 868 τῆς μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονος (Κατάλογος τῶν ἐν Ἁγίῳ ὄρει ἐλληνικῶν κωδίκων. Ἐν Κανταδριγίᾳ 1900 Τόμ. Β' σ. 308, 446 καὶ 448).

Τῶν ὑπὸ τοῦ Μηναῖ κατὰ τὰς περιόδους αὐτοῦ συλλεχθέντων κωδίκων οἱ πλεῖστοι, ὧν μεταξύ τινες πολῦτιμοι καὶ ἄλλοι περιέχοντες κείμενα ἀνεκδοτά, περιήλθον ἀμέσως ἢ κατόπιν, ἔτι ζῶντος αὐτοῦ, εἰς τὴν Ἐθνικὴν βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων. Ἄλλοι δὲ περὶ τοὺς τριάκοντα, ἐν οἷς καὶ ὁ κώδιξ ὁ περιέχων τὴν περὶ γυμναστικῆς συγγραφὴν τοῦ Φιλοστράτου, ἀπεκτήθησαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης τῷ 1898. Ἀνέρχονται δ' ἐν ὅλῳ εἰς 206. Εἰς δὲ τέλος, ὁ πολυθρύλητος κώδιξ ὁ περιέχων τοὺς τέως ἀνεκδότους μύθους τοῦ Βαβροῦ ἠγοράσθη ἔτι ζῶντος τοῦ Μηναῖ τῷ 1857 ὑπὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου, ὅπου φέρει τὸν ἀριθμὸν Additional 22087.

Ἐν τέλει σημειωτέον, ὅτι ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων ἀπόκεινται καὶ ἄλλοι κατάλογοι ἐλληνικῶν κωδίκων ἐν Ἀνατολῇ ὑπὸ τοῦ Μηναῖ συντεταγμένοι ἐκ τῶν μὴ ὑπ' αὐτοῦ ἀπαχθέντων, ὧν δείγματα ἐξεδώκαμεν ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. ΙΑ' σ. 313 κ.ε. καὶ Τόμ. ΙΒ' σ. 481. Τῶν καταλόγων τούτων τὴν τελείαν ἔκδοσιν ἀπεκδεχόμεθα παρὰ τοῦ ἀκαταπονήτου κ. Ομοῦ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὑπηρεσίας, ἣν παρέσχε διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἐνταῦθα ἀγγελθείσης ἀξιολόγου συγγραφῆς.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

— Ὁ ἐφόρος τῶν βυζαντικῶν ἀρχαιοτήτων κ. Γεώργιος Σωτηρίου προέβη ἐντολὴ τοῦ Ἰπουργείου τῆς παιδείας εἰς τὴν ταξινόμησιν τῶν πολυτίμων ξυλο- γλυπτῶν σταυρῶν, λειψανοθηκῶν, ἀμφίων καὶ ιστορημένων κωδίκων τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. Τὰ κειμήλια ταῦτα ἐνέχουσι μεγάλην ιστορικὴν ἀξίαν διὰ τὰς ἐπιγραφὰς αὐτῶν, τὰ ἐπ' αὐτῶν ἀνάγλυφα ἐμβλήματα τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδο-βλαχίας καὶ τὴν λεπτότητα τῆς τέχνης. Ἐπ' ἰσηρ ἐμελετήθησαν καὶ διὰ πρώτην φοράν ἐφωτογραφήθησαν ἢ ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ ἐκ κηρομαστίχης εἰκῶν τῆς Πανα- γίας, ἢ κοινῶς ἀποδομένη εἰς τὸν ἀπόστολον Λουκᾶν ὡς ζωγράφον, καὶ ἡ ιστο- ρικὴ εἰκὼν ἢ δωρηθεῖσα εἰς τὴν μονὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.

Κατὰ τὴν περιοδεῖαν τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου εἰς Κύθηρα ἀνευρέθη τμήμα ψηφιδω- τοῦ θαπέδου χριστιανικοῦ ναοῦ μὲ κωνηγετικὰς σκηναὶς τοῦ 5' μ. Χ. αἰῶνος παρὰ τὴν Παλαιόπολιν, ἐλήφθησαν μέτρα πρὸς διάσωσιν τῶν τριῶν ἐντὸς κάστρων νε- κροπόλεων Παλαιοχώρας, Μυλοποτάμου καὶ Κάστρου τῆς χώρας μετὰ τοῦ Μέσα Βούργου καὶ τῶν πολλῶν αὐτῶν ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς διασώζονται ἰδιόρρυθμοι τοιχο- γραφίαι σπουδαιότατα διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῆς Ἑπτανήσου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ὁμοίᾳ δὲ φροντίς θὰ ληφθῇ καὶ διὰ τὰ ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς νήσου μεμονωμένα βυζαντινοφραγκικὰ κτίσματα, ἅτινα παρουσιάζουσιν ἰδιάζουσιν συνένωσιν τοῦ βυζαντιανοῦ, ῥωμανικοῦ καὶ γοθτικοῦ ἔθμου.

Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν περιοδεῖαν τοῦ κ. Σωτηρίου εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Στε- ρεὴν Ἑλλάδα ἀνευρέθησαν τὰ ἐξῆς μέγας ἡρειπωμένους βυζαντινὸς ναὸς παρὰ τὴν Βιθυνίαν, ἢ Πολυποταῖ, ἐν τῇ χωρίῳ Ἰσπρίνα ναῖδριον τῶν Ταξιαρχῶν, ἰδρυ- θέν τῇ 1332 ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου Β' καὶ διασώζον τοιχογραφίας ἀρίστης τέχνης μὲ ἀρχαιοπρεπεῖς συνθέσεις, ἀθλητικὰς ἐνδυμασίας κτλ., ἀτελέστατα μέχρι τοῦδε ὑπὸ μόνου τοῦ Λαμπάκη σημειωθέν, παρὰ τὴν Λαμίαν ἔξωθεν τοῦ χωρίου Ἀλεπόπλητα ἀνάγλυφα λαμπρᾶς βυζαντιανῆς τεχνοτροπίας τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἐντὸς ἀνεκκινουμένου ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως, καὶ ἐν Ἰπάτῃ, ταῖς μεσαιωνι- κῆς Νέαις Πάτραις, πολλὰ χριστιανικὰ γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφαί, ὧν μεταξὺ διακρί- νεται ἡ τοῦ κτίτορος τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Ἰπάτης «προέδρου Δημητρίου τοῦ Κατακαλῶν, ἀνήκοντος εἰς τὸν οὕτω καλούμενον μέγαν βυζαντιανὸν οἶκον. Τὸ ναῖδριον τῆς Δεσφίνης θάνακηνρυχθῆ ἔθνηκὸν κτήμα καὶ θὰ ληφθῇ φροντίς περὶ τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ.

Ἐγένετο δὲ καὶ ἀπαρχὴ συστάσεως ἰδιαιτέρων μεσαιωνικῶν συλλογῶν ἐν Ἀμ- φίσσῃ, ὅπου ὁ κομψότατος βυζαντιανὸς ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως μὲ τὰ πλούσια αὐτοῦ κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα καὶ ἀνάγλυφα, ἐν Δελφοῖς, ὅπου σώζονται τὰρχαιότατα τῶν ἐν Ἑλλάδι ὑπαρχόντων χριστιανικῶν γλυπτῶν, ἐν Σκριποῦ (Ὀρχομενῷ), ὅπου ὁ γνωστὸς ναὸς τῆς Κοιμήσεως, κτίσμα τοῦ 874, καὶ ἐν Θή- ραις, ὅπου ὁ ἡρειπωμένος ναὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου κτισθεὶς τῇ 872 ὑπὸ τοῦ βασιλικῶ ἀρχιεπίσκοπου Βασιλείου τῇ 876 (Ἴδε Νέου Ἑλληνομνημονοῦς Τόμ. ΙΑ' σ.

326 κ. ε.) και όπου ήδη υπό των εφόρων κ. κ. Κεραμοπούλου και Παπαδάκη, είχαν περιουληχθῆ ἐν τῷ Μουσείῳ σπουδαιότατα χριστιανικά γλυπτά. Ἴδε και Νέου Ἑλληνομνημόνος Τόμ. 5' σ. 110.

Τέλος ἔγινε συστηματικώτερα ἢ ἐξέτασις τῶν μονῶν τῆς Στερεῆς Ἑλλάδος και Θεσσαλίας, και ὁ κ. Σωτηρίου προέβη εἰς τὴν ταξινομήσιν τῶν κειμηλίων αὐτῶν και τὴν σύστασιν συλλογῶν. Οὕτως ἐν τῷ σπουδαιότατῳ τῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος, τῷ Ὁσίῳ Λουκῆ παρὰ τὴν Δεβάδειαν συνεστάθη συλλογὴ βυζαντιακῶν ἔργων και ἔγινε ταξινομήσις τῶν κειμηλίων, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ παρὰ τὴν Ἀμφισσαν ἐξητάσθη τὸ ἀξιολογώτατον τῶν ἐν Ἑλλάδι εὑρισκομένων τέμπλων, ἐν τῇ πλκλιᾷ μονῇ τοῦ Προδρομοῦ παρὰ τὴν Δεσφίναν ἐμελετήθησαν αἱ ἰδιορρυθμοὶ τοιχογραφίαι τοῦ 1639 και τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοιμήσεως ἢ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου παρὰ τὸ Τσάγσει τῆς Θεσσαλίας περιουληχθῆσαν σπουδαιόταται ἐπιγραφαί, ἀνάγλυφα και κιονόκρανα ἐκ τοῦ παλαιοῦ κτισμάτος τῆς μονῆς τοῦ καλουμένου Κοιμητηρίου (Ἴδε και Νέου Ἑλληνομνημόνος Τόμ. 5' σ. 251) και ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγάθωνος παρὰ τὴν Ὑπάτην, ἧς τὸ Καθολικὸν εἶνε ἀντιγραφὸν τοῦ Κοιμητηρίου τοῦ Τσάγσει, ἐξηρευνήθησαν αἱ τοιχογραφίαι τῶν παρεκκλησιῶν και ἐταξινομήθησαν αἱ λειψανοθήκαι τῆς μονῆς.

Ὡς πρὸς δὲ τὰ φραγκικὰ και τὰ ἐπὶ τουρκοκρατίας κτίσματα ἐσημειώθησαν και περιεγράφησαν τὰ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα εὑρισκόμενα κάστρα και αἱ βίγλαι, ἧτοι παρατηρητήρια, ἐν δὲ τοῖς Ἀμπελακίοις τῆς Θεσσαλίας ἐξητάσθη τὸ μέγαρον τοῦ Σφάρτς (Schwarz), κτίσμα τοῦ 1787-1798 κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ὑπάρχουσαν ἀνωθεν θύρας ἀριστερὰ τῆς μεγάλης αἰθούρας, μὲ τὰς πολυτελεῖς τοιχογραφίας τῶν αἰθουσῶν αὐτοῦ, τὸ θησαυροφυλάκιον και τὰς ἀποθήκας. Ἐν Ἀμπελακίοις, τῇ ἀνθηρᾷ κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῶν Ταμπῶν κωμοπόλει, ἤκμασεν, ὡς γνωστὸν, κατὰ τὸν προπαρελθόντα αἰῶνα ἡ βιομηχανία τῶν νημάτων και ἀλατζῶδων και οἱ ἐν αὐτοῖς ἐμπορικοὶ οἴκοι συνηλλάσσοντο πρὸς τὴν Βιέννην και τὴν Βουδαπέστην.

Και ταῦτα μὲν τὰ ἐφέτος τελεσθέντα. Κατὰ δὲ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ κ. Σωτηρίου εἰργάσθη ἐν Αἰγίνῃ και Χίῳ.

Και ἐν μὲν Αἰγίνῃ συνεστάθη ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς νήσου ἴδιον τμήμα βυζαντιακῶν ἀρχαιοτήτων, ἐν ᾧ ἐταξινομήθησαν δεκαεπτὰ κιονόκρανα διαφόρων χριστιανικῶν χρόνων, ἐπτὰ ἐπιθήματα (impostes) μεθ' ἠνωμένων κιονοκράνων ἢ ἀπλᾶ. δύο μεγάλα ἐπιστύλια μαρμαρίνου τέμπλου, πέντε θωράκια, ὧν μεταξὺ διακρίνεται ἐν ἔχον ἀνάγλυπτον παράστασιν Σφιγγός, δύο ἐνεπίγραφοι πύλινοι σφραγίδες φέρουσαι ἐντύπους παραστάσεις, ἐπιγραφαί τινες και περὶ τὰ εἰκοσι πύλινα ἀγγεῖα θηλωτικά τῆς ἀκμῆς τῆς αἰγινητικῆς ἀγγειοπλαστικῆς και κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἐν Αἰγίνῃ δ' ἔγινε και λεπτομερῆς μελέτη τῆς Παλαισχώρας μὲ τὰς πολλὰς τὸ πλεῖστον ἠρειπωμένας ἐκκλησίας, ὧν τινες διασώζουσιν ἐξαιρετικούς τοιχογραφίας και ἐπιγραφὰς μεγίστου ἀνδιαφέροντος, ὡς ἡ ἀνεγνωσθεῖσα ἐν τῷ ναοκῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ποταμοῦ, ἐν ᾗ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ αὐθένου Ἀντωνέλλου Ραφεδρήγου, ἀνήκοντος εἰς τὸν γνωστὸν καταλανικὸν οἶκον τῶν Φαδρίγων τὸν ἀρχαῖον τῆς νήσου κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα.

Ἐν τῇ Χίῳ ἰδρύθη ἴδιον τμήμα βυζαντιακῶν ἔργων ἐν τῷ ἐκεῖ Μουσείῳ, ἐν ᾧ ἐταξινομήθησαν τὰ χριστιανικά γλυπτικά ἔργα, αἱ ἐπιγραφαί, ὧν αἱ πλεῖστα ἔχουσιν ἐκδοθῆ ὑπὸ Ζολώτα, βυλογλυπτικά τινὰ ἔργα και διεσχίλια περίπου νομί-

σματὰ καὶ μολυβδόβουλλα. Ὅμοίως δ' ἐταξινομήθησαν καὶ τὰ κειμήλια τῶν μνημῶν τῆς νήσου Νέας Μονῆς καὶ Μουνδῶν (Διευχά). Ἐμελετήθησαν δὲ καὶ δημοσιεύονται ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ τ' ἀντίγραφα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Νέας Μονῆς κτίσματα, Κρήνας, Συκούση, Ἁγίων Ἀποστόλων Πυργίου, Παναγίας Σικελιάς καὶ Ἀγιογαλούσαινας.

Τέλος μίξ καὶ μόνη μέχρι τοῦδε μεσσιωνικοῦ μνημείου ἀνασκαφὴ ἐπεχειρήθη ἐν Ἀθήναις, ἐν τῷ χώρῳ ΒΑ τοῦ Ἀρσίου Πάγου, ὅπου ὁ ναὸς Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Περὶ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἐκδοθήσεται ἰδίᾳ μονογραφία τοῦ κ. Σωτηρίου ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ.

Ἐδόθη δὲ ἡδὴ ἡ ἀνγκυλίξ πιστώσις χάριν προεχοῦς ἀνάρξεως ἀνασκαφῶν ἐν τῇ νησί. τοῦ Ἰλισσοῦ, ὅπου τὸ μαρτύριον τοῦ Λεωνίδου, ὅπου ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινατός, ἐξεφώνησε περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος τὸν ὑπὸ τοῦ ἐκδότη τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος ἐκδοθέντα λόγον αὐτοῦ εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Λεωνίδα καὶ τὴν συνοδείαν αὐτοῦ (Μιχαὴλ Ἀκομινατοῦ τὰ σωζόμενα ἐκδ. Σπυρ. Π. Νάμπου. Ἐν Ἀθήναις. 1879. Τόμ. Α' σ. 154 κ. ε.).

— Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας δι' ἐγκυκλίου πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐπικαλεῖται τὴν μέριμναν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκουσι τὰρτισύστατα ἰδρύματα τῶν «Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους» ὡς καὶ τοῦ «Βυζαντινοῦ καὶ Χριστιανικοῦ Μουσείου». Πρὸς τοῦτο συνιστᾷ αὐτοῖς νὰ καταγγέλλωσιν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τοὺς καπήλευσμένους θρησκευτικὰ κειμήλια, νὰ προτρύνωσι δὲ τοὺς κατέχοντάς ἱστορικὰ ἐγγραφα ἢ ἔργα τῆς Βυζαντιακῆς καὶ τῆς καθόλου Χριστιανικῆς τέχνης, ὅπως ἀκχωρήσωσιν αὐτὰ εἰς τὸ Κράτος εἴτε δωρεάν, εἴτε ἐπὶ ἀποζημιώσει πρὸς ἀξιοφάνειαν ἀπὸ ἐνδεχομένης φθορᾶς. Πᾶσαν σχετικὴν πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐνέργειαν αὐτῶν, ἐπάγεται ἢ ἐγκύκλιος, τὸ ὑπουργεῖον κρίνει ὡς συναφῆ πρὸς τὴν καθόλου ἀποστολὴν των «ὡς θεματοφυλάκων τῶν ἱερῶν πειραδόμενων καὶ διαδούχων τῆς ἐθνικῆς ζωῆς» καὶ θὰ θεωρήσῃ «ὡς τίτλον τιμῆς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν».

— Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Gli stemmi superstiti nei monumenti delle Sporadi appartenute ai Cavalieri di Rodi (Ἐν Ῥώμῃ. Collegio araldico. 1914) ὁ διευθυντὴς τοῦ μουσείου τῆς Ῥαδέννης κ. Ἰωσήφ Gerola ἐπραγματεύθη λεπτομερῶς τὰ οἰκόσημα τῶν ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου κατακτηθεισῶν νήσων. Πραγματεύεται δὲ μόνον τὰ κατὰ τὰς νήσους εἰς αὐτὰς ἐπεξετάθη τὸ ἔαρ τοῦ 1912 ἡ ἰταλικὴ κατάκτησις, ὧν κυριώτεραι ἡ Ῥόδος, ἡ Σύμη, ἡ Κῶς, ἡ Ἐπισκοπὴ, ὁ Κάλυμνος, ἡ Λέρος. Πλὴν τῆς Νισύρου, ὅπου οὐδὲν οἰκόσημον περισσώθη. Καίτοι δὲ περιωρίσθη εἰς μόνον τὰ ἐπὶ μαρμάρου οἰκόσημα, παρχαλιπῶν τὰ ἐπὶ ἄλλων λίθων ἢ ἐπὶ ξύλων ἢ ἐπὶ πλινθῶν γεγραμμένα καὶ μὴ λαθῶν ὑπ' ὄψιν ὅσα γινώσκει ἐξ αὐτοψίας, μὴ ποιούμενος λόγον περὶ τῶν ὑπὸ ἄλλων προγενεστέρων περιηγητῶν ἢ ἐρευνητῶν μνημονευομένων ἢ ἐπιγραφομένων, ὧν οὐκ ὀλίγα εἶνε σήμερον δυσεύρετα ἢ καὶ κατεστραμμένα τελείως, μέγας εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπ' αὐτοῦ καταλεχθέντων, ἀνερχομένων εἰς ἑξακόσια περίπου.

Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν τέλος ἐξερευνῶντο καὶ ὑπὸ τινος τῶν ἡμετέρων συστηματικῶς τὰ φραγκικὰ οἰκόσημα τῶν Κυκλάδων καὶ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Εὐβοίας. Λέγομεν δὲ τοῦτο περὶ τῶν ἐπὶ μαρμάρου ἢ λίθου γεγραμμένων, διότι πολὺ μικροτέρην ἀξίαν ἔχουσι τὰ ἀντιγεγραμμένα ἐν κώδιξιν, οἷοι οἱ ὑπ' ἀρ. 17 καὶ 51 τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς ἐταιρείας (Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. 5

σ. 341 καὶ 471 καὶ Τόμ. Ζ' σ. 77) ἢ τὰ τοῦ οἴκου τῶν Καλλιερῶν ἐν εἰκόσι τοῦ Γεωργίου Κλόντζα (Τόμ. IB' σ. 374). Ἡ ἔρευνα αὕτη μόλις που ἔχει ἀρχίσει παρ' ἡμῖν, δυνάμεθα δὲ νὰ εἰπωμεν ὅτι εὐρισκόμεθα ἀκόμη σήμερον εἰς ὁ σημεῖον καὶ πρὸ πεντηκονταετίας, ὅτ' ἐξεδόθησαν ἱκανὰ οἰκίσματα τῶν Κυκλάδων ἐν τῇ Πανδύρῃ ὑπὸ τοῦ Δεκιτάλα, εἰς ἃ ὀλίγα ἔκτοτε παρανετέθησαν, ὡς ἐνια ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ Νέῃ Ἑλληνομνήμονι καὶ τῇ μεταφράσει τῆς Ἱστορίας τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι τοῦ κ. Μίλλερ. Ἐτι δὲ πληρέστερον θὰ ἦτο τὸ ἔργον, ἂν παρουσιάζοντο ἐν τῇ Μουσειῇ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας γύψινα ἐκμάγματα τῶν τοιούτων οἰκισμάτων. Ἄλλ' ἔμολογητέον, ὅτι τοιοῦτον ἐγχείρημα καὶ βαρὺ καὶ πολυδαπάνην εἶνε καὶ δὲν εἶνε εὐκόλον νὰ τελεσθῆ ἄνευ κυβερνητικῆς χορηγίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἐνεκεν ἀνεπαρκείας πόρων, οὔτε ἡ ἐπιτροπεία ἡ παρασκευάσασα τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἱστορικὴν, ἀρχαιολογικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἐκθεσὶν τῆς Ρώμης τοῦ 1911, ὅτε εἰσηγγήσει τοῦ ἐκδότου τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος κατωρθώθη ἡ ὑπὸ τῆς Messtildanstalt τοῦ Βερολίνου φωτογραφίαις καὶ ἐκθεσίς τῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, ἠδυνήθη κατὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ προταθέντα νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὰς φωτογραφίας τῶν μεσαιωνικῶν οἰκισμάτων, οὔτε ἡ ἐπιτροπεία ἡ διοργανώσασα τὰς ἐορτάς ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν εἰσηγγεῖν αὐτοῦ περὶ συμπεριλήψεως ἀποτύπων τῶν μεσαιωνικῶν οἰκισμάτων τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν ἐν Καρχύρῃ Πανιόνιον ἐκθεσιν.

—Ἐξαιρετικὸς ὑπῆρξεν ὁ πλουτισμὸς τοῦ βυζαντιακοῦ καὶ χριστιανικοῦ Μουσείου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, σημαντικώτατα ἀξυηθειῶν τῶν συλλογῶν αὐτοῦ, μάλιστα τῆς συλλογῆς τῶν γλυπτῶν καὶ τῆς τῶν εἰκόνων. Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μουσείου αἱ συλλογαὶ εἰκόνων καὶ μικροτεχνημάτων ἰδίως εἶχον ἀρχίσει νὰ καταρτιζονται μὲ πολλὴν ἐκλεκτικότητά δι' ἀποφάσεων τῆς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Πρίγκιπος Νικολάου Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ Μουσείου. Ἡ δὲ συλλογὴ γλυπτῶν βυζαντιακῶν, διὰ τῆς περισυλλογῆς τῶν ἐν Ἀθήναις ἐσκορπισμένων μαρμάρων, εἶχε καταστῆ πλουσία καὶ ἀξιολογώτατη.

Ἀλλὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐκόμισεν εἰς τὸ Μουσεῖον τοσαῦτα τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ἀξίαν προσκτήματα, ὅσπερ νὰ δύναιτο νὰ λεχθῆ, ὅτι ἀπεκτήθη ἦδη τὸ ὑλικὸν πρὸς πλήρη αὐτοῦ συγκρότησιν.

Τὰ δι' ἀγορᾶς προσκτήματα ὑπῆρξαν ὀλίγα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Ἡ προσοχὴ τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ Μουσείου ἐστράφη πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, τῆς ἧς ῥοπίας ἀθεωρήθη ἀναγκάσιον νὰ περισυλλεγῶσι τὰ χριστιανικὰ κειμήλια καὶ φυλαχθῶσιν ἐν Ἀθήναις. Πρὸς τοῦτο ἐνηργήθη ἡ εἰς Θεσσαλονίκην ἀποστολὴ τοῦ κ. Ἀδαμαντίου, ὅστις παραμείνας ἐκεῖ ἐπὶ τρίμηνον σχεδὸν ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰαννουαρίου ἐκόμισεν εἰς τὸ Μουσεῖον πλουσιωτάτην συλλογὴν εἰκόνων καὶ γλυπτῶν. Εἰς τὰς μικρὰς ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις εἶχεν ἀφεθῆ ἑλευθέρα εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἀπέκειντο ἀπὸ αἰώνων πλῆθος εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι εἰς τοιαῦτα ἀπόκεντρα μέρη φυλασσόμεναι, εἶχον ἀποφύγει τὴν καταστροφὴν. Οὕτω κατωρθώθη ἡ περισυλλογὴ καὶ ὁ σχηματισμὸς ἐξαιρετικῶς πλουσίας συλλογῆς συνισταμένης ἐκ 400 καὶ πλέον εἰκόνων ἐπὶ βύλου, σπουδαιοτάτης δὲ καὶ διὰ τὴν παλαιότητα πολλῶν ἐξ αὐτῶν, μάλιστα δὲ διὰ τὴν εἰκονογραφικὴν ἀξίαν, καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἰδιαιτέρους τύπους τῶν παραστάσεων, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκ τῆς μακράωνος παραδόσεως σχηματισθεῖσαν ἐξέλιξιν τῶν εἰκονογραφικῶν θε-

μάτων. Ἰδιαιτέρως μναίας ἀξίαι εἶνε παρμεγέθους εἰκῶν τοῦ Παντοκράτορος, πολλὰ μεγάλαι εἰκόνες τῆς Θεοτόκου, καὶ δὴ καὶ τῶν πολυθρυλήτων παλαιῶν βυζαντικῶν τύπων, ὡς τῆς Ὁδηγητρίας, τῆς Βλαχερνιωτίσσης, καὶ εἰκόνες συνήθους μὲν μεγέθους, ἀλλὰ γέμουσαι παραστάσεων καὶ μορφῶν, οἷαι αἱ τῆς Δευτέρας παρουσίας καὶ τῶν Ἁγίων Πάντων.

Ἡ δ' ἐκ Θεσσαλονίκης κομισθεῖσα σύλλογὴ βυζαντικῶν γλυπτῶν δὲν εἶνε μὲν τόσον πλουσία τὸν ἀριθμὸν, ὅσον ἡ σύλλογὴ εἰκόνων, ἀλλ' εἶνε κατὰ πολὺ σημαντικωτέρα καὶ ὑπὸ ἔποψιν τεχνικὴν καὶ ὑπὸ ἔποψιν ἱστορικὴν. Ἡ σύλλογὴ αὕτη τῶν γλυπτῶν, ἐνεκὰ τῆς δυσκολίας τῆς μετακομίσεως, ἔγεινεν, ὡς εἶκος, μετὰ περισσοτέρως ἐκλεκτικότητος. Ἀξιόλογος σύλλογὴ ἐσχηματίσθη καὶ ἐπὶ τόπου διὰ τῆς συγκεντρώσεως εἰς τὸ προκύλιον τοῦ Μητροπολιτικοῦ νηοῦ 100 περίπου γλυπτῶν. Ἀλλὰ τὰ κάλλιστα αὐτῶν μετακομίσθησαν εἰς Ἀθήνας περὶ τὴν ἑκατοντάδα, ἀπικνῆς ἔχοντα ἐξαιρετικὴν τινα ἀξίαν. Μνημονευτέαι δεόμεναι Θεοτόκοι, σειρά κιονοκράνων καὶ δὴ ἐκ τῶν σπανιωτάτων, τῶν ζωομορφικῶν, μάλιστα δὲ θαυμασία μεγάλη ἀψίς, ἴσως κισωρίου ἢ τῆς Ὠραίας πύλης ὑπέρθυρον, ὡς καὶ αἱ δύο τετράγωνοι αὐτῆς παραστάδες μετὰ χλιδῶσαν φυτικὴν διακόσμησιν.

Τοιαύτης τέχνης καὶ διακοσμήσεων παλαιὰ χριστιανικὰ γλύπτα εἰς οὐδὲν ἄλλο Χριστιανικὸν Μουσεῖον εὐρίσκονται, εἶνε δὲ ἀνυπολογίστου σπουδαιότητος προσκλήματα, τὰ ὅποια ἐνούμενα μετὰ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν περισυλλεγέμενα μάρμαρα, συναποτελοῦσιν ἀληθῶς μοναδικὴν σύλλογὴν χριστιανικῶν γλυπτῶν.

Πολυτιμότερον δὲ τῶν εἰς τὰς Ἀθήνας μετακομισθέντων καιμηλίων, πλὴν ἄλλων ἀμφίων καὶ καιμηλίων ἐκ Μελενίκου καὶ Καστορίας, εἶνε θαυμάσιος χρυσοκέντητος καὶ μεταξοφραντος ἐπιτάφιος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν Παλαιολόγων, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ διὰ τέχνης λεπτοτάτης καὶ ἀριστοτεχνικῆς παραστάθῃ ἢ Θείᾳ Λειτουργίᾳ μετὰ τὸν Χριστὸν μεταδίδοντα εἰς τοὺς Ἀποστόλους τὴν Ἁγίαν Μετάληψιν καὶ ὑπὸ τοῦς δύο τύπους. Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο θαυμασίως διατηρήσεως καὶ λαμπρότητος χρωμάτων εἶνε ἀναντιρρήτως τὸ κάλλιστον ἔργον τῆς βυζαντικῆς ὑφαντουργικῆς καλλιτεχνίας.

Ἡ Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπεία τοῦ Μουσεῖου πολλάκις ἐσχέφθη περὶ τῆς τοποθετήσεως τοῦ ἤδη πλουσίου ὑλικοῦ, ἀλλὰ προσέκρουσεν εἰς ποικίλας ἀνυπερβλήτους δυσκολίας ἢ Διεύθυνσις, καὶ δὴ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς χώρου. Καταρτιζέται δὲ ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἐπιστημονικὴ πρὸς διευθέτησιν ἐργασία καὶ ὁ κατάλογος τῶν συλλογῶν τοῦ Μουσεῖου.

Εἰς ἀξία λόγου πορίσματα κατέληξε καὶ ἡ ἐσχάτως κατὰ τὸ θέρος τοῦτο γεινομένη εἰς Κέρκυραν καὶ Ἡπειρον ἀποστολὴ τοῦ κ. Ἀδελματίου. Περισυλλογὴ πλουσία δὲν ἔγεινεν. Ἐκλεκταὶ μόνον εἰκόνες τινέες, καὶ δὴ καὶ εἰκονίδιον θαυμασίας τέχνης τοῦ ἐπισήμου ζωγράφου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος Τζάνε Μποννιαλῆ εἰσῆχθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον. Ἀλλ' ἠρευνήθησαν καὶ καταγράφησαν πάντα τὰ ἀξία λόγου καιμηλία, καὶ δὴ τὰ διὰ τὸ Μουσεῖον χρήσιμα, τῆς Κερκύρας ἰδίως καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Εἰς τὴν Κέρκυραν πολυτιμότερα καλλιτεχνικὰ ἔργα μεγάλων Ἑλλήνων ζωγράφων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, τοῦ Τζάνε, τοῦ Τζαγκαρόλου, τοῦ Πουλάκη, ἀνευρέθησαν ἀποκείμενα ἄγνωστα εἰς ἀποκέντρους ἐκκλησίας, ἐξησφαλίσθη δὲ ἡ διάσωσις αὐτῶν, πολυσήμαντος καὶ διὰ τὸ Μουσεῖον καὶ διὰ τὴν μελέτην τῆς ἐπὶ τῆς τουρκοκρατικῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἧτις ἐν τῇ Κρήτῃ καὶ τῇ Ἑπτανήσῳ μετὰ νέον γυ-

όν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς βυζαντιακῆς περαδόμενης, ἦνθησεν εἰς ἀληθῆ καλλιτεχνικὴν ἀναγέννησιν.

Ἐν Ἠπείρῳ, ἕνεκα τῆς καταστάσεως, δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ μετάβασις τοῦ κ. Ἀδαμαντίου εἰς ὅσα μέρη ἐσκόπει νὰ μεταβῆ καὶ δὴ εἰς τὴν Β. Ἠπειρόν. Εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Πάργας δὲν φαίνεται νὰ σώζηται ἄξιον λόγου τι βυζαντιακὸν μνημεῖον. Ἀλλ' οὔτε καὶ τὰ περὶχωρα εἰς αὐτὴν τὴν Πάργαν φαίνονται νὰ εὑρίσκωνται παλαιὰ χριστιανικὰ κειμήλια εἴτε μεσαιωνικὰ κεντήματα, τὰ ὅποια θὰ ἐπερίμενέ τις νὰ εὑρῆ. Κατὰ τὴν ἐκ τῆς Πάργας ἐξοδὸν μετακομίσθησαν τῷ 1886 εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ διεφυλάχθησαν ἀσφαλῶς τὰ λεγόμενα κειμήλια τῆς Πάργας ἐκ τῆς ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἐκκλησίας τῆς Ἱεραγίας Θεοτόκου τῆς Ὁδοῦ Ἰητερίας, τὰ ὅποια σήμερον ἀπόκεινται εἰς τὸν ἐν τῷ παλαιῷ φρουρίῳ τῆς Κερκύρας ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἀλλὰ τὰ κειμήλια ταῦτα, ἐξετσθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Ἀδαμαντίου, δὲν εἶνε οὔτε ἄξια σχεδὸν τοῦ ὀνόματος, συνιστάμενα εἰς συνήθεις παλαιὰς εἰκόνας καὶ πολλὰς ἀργυρὰς κανδήλας οὐχὶ ἐξαιρετικῆς τέχνης.

Σπουδαιότατον διὰ τὴν τέχνην μνημεῖον τῆς Ἠπείρου εἶνε ἡ κατὰ εὐνοϊκωτάτην τύχην ὑπὸ τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ἀλεξ. Φιλαδελφῆος ἀποκαλυφθεῖσα παρμεγέθης βασιλικὴ, ἡ περιέχουσα ἐξόχως ἐνδιαφέροντα καὶ παμποικίλια τὴν σύνθεσιν ψηφιδωτὰ τοῦ δαπέδου. Ἡ ψηφιδωτὴ αὕτη διακόσμησις τοῦ δαπέδου, ὡς τάπητος ποικιλόχρωμος καλύπτουσα αὐτὸ, φαίνεται, ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας, ἂν ἢ ἐπὶ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἐπιγραφῆ θεωρηθῆ ὄντως ταυτόχρονος τῆς συνθέσεως τῶν ψηφιδωτῶν καὶ ὄχι μεταγενεστέρα προσθήκη, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξακριβωθῆ ἐξ ἐπισταμένης ἐρεῦνης, Πάντως εἶνε καὶ γενικῶς τὰ μάλιστα ἀξιοσπουδάστον μνημεῖον, ἂν καὶ κατώτερον κατὰ τὴν τέχνην ἀπὸ ὁμοίαν ψηφιδωτὴν διακόσμησιν, τὴν ὁποίαν ἀπεκάλυψε τὸ θέρος τοῦτο ὁ κ. Π. Καθεδρίας εἰς τὸ Ἱερόν τῆς Ἐπιδαύρου, ἐπὶ εὐρυτάτου χώρου ἐκτεινομένην. Εἰδικώτερον δὲ ἡ ψηφιδωτὴ αὕτη διακόσμησις καὶ τῆς Πρεβέζης καὶ τῆς Ἐπιδαύρου, ὡς ἐκ τῆς συνθέσεως αὐτῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ποικιλοτρόπως συμπλέκονται τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, ἐνέχει κεφαλαιώδη σημασίαν διὰ τὴν βυζαντινὴν τέχνην, διότι εἰς τούτην εὑρίσκομεν τὴν γένεσιν τῶν τόσο ἀγαπητῶν διακοσμητικῶν θεμάτων (motifs) εἰς τὴν βυζαντινὴν γλυπτικὴν τῶν ἐπιστυλίων καὶ παντοειδῶν θωρακίων καὶ πλαισιωμάτων θυρῶν. Εἰς τὴν Πρεβέζην ὡς καὶ εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἄξια θέας εἶνε τὰ τέμπλα τῶν μητροπολιτικῶν ναῶν τῶν ἀρχῶν 10^{ου} αἰῶνος διὰ τὴν πλουσίαν φυλογλυπτικὴν ἰδίως φυτικὴν διακόσμησιν.

Πολυσήμαντα καὶ ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἐποψίν εἶνε τὰ ἐν Ἄρτῃ βυζαντιακὰ μνημεῖα τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου, τῶν ὁποίων πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἄρτα. Περὶ τῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ τρόπου τῆς συντηρήσεως τῶν σπουδαιότατων τούτων μνημείων ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἔχει ὑποβάλει ὁ κ. Ἀδαμαντίου εἰς τὸ Ἰπουργεῖον μακροσκελῆ ἔκθεσιν. Ἐν δὲ Ἰωαννίνοις, δὲν σώζονται παλαιὰ βυζαντιακὰ μνημεῖα. Ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ὀλίγα εἶνε τὰ σωζόμενα μνημεῖα καὶ κειμήλια. Εἰς τὸ Ἀρχιμανδρεῖον σώζονται ἀρκεταὶ παλαιαὶ εἰκόνες, ἰδίως ἀξιόλογα χειρόγραφα, περὶ τῶν ὁποίων ἔκαμε πολλάκις λόγον ὁ ἐκδότης τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος. Ἴδε τὸ ἐν Ἰωαννίνοις ἀρχιμανδρεῖον καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ κώδικας, Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. 1', 1913, σ. 389-418 καὶ ἐν συνεχείᾳ σ. 419-443: Ἐνθυμήσεις ἐν τοῖς ἐντύποις μνημαῖοις τοῦ ἀρχιμανδρεῖου Ἰωαννίνων. Ἐν Ἰωαννίνοις, ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν εἰκόνων καὶ δὴ τοῦ Πουλάκη, μετενεχθεῖσῶν

φαίνεται ἐξ Ἑπτανήσου, ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν παλαιὰν βυζαντιακὴν παράδοσιν. Ὀλίγα γενικῶς εἶνε τὰ ἐν Ἡπείρῳ διασωθέντα βυζαντιὰ μικροτεχνήματα, πολλὰ ἐκ τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν υποστάντα καὶ κατὰ διαφόρους περιστάσεις διαρπαγέντα.

Ἄξιον λόγου εἶνε τὰ ἐπὶ τῆς νησιδος τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων μονύδριον, περὶ τῶν ὁποίων ἔγεινε μικρὸς λόγος ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι. Εἰς τὸ μονύδριον τῶν Φιλανθρωπηῶν, ὅπου ἐλειτούργησεν ἡ ὁμώνυμος σχολή, προσεῖλκυσεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τοῦ κ. Ἀδαμκτιοῦ κόγχη ἀδαθῆς ἀψιδωτῆ ἔχουσα τὴν τοιχογραφίαν τῶν κτιτόρων αὐτοῦ, οἵτινες, φέροντες τὴν ἐνδυμασίαν τῆς ἐποχῆς, κλίνουσι τὸ γόνυ εἰς τὸν Χριστόν, εἰς τὸν ὅποιον ἀποτείνουσιν ἰδιότυπον δέησιν, γεγραμμένην ἐπὶ δέλτου. Ἡ τοιχογραφημένη αὕτη κόγχη κρύπτει τὸν τάφον τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν διδασκάλων, ὡς δεικνύουσιν ἐπιγραφαὶ κτιτορικαί, ἀναγράφόμεναι εἰς ἕκαστον τῶν πέντε Φιλανθρωπηῶν. Σημασίαν ἐξαιρετικὴν ὁ ἔχουσι αἱ τοιχογραφίαι καὶ τῶν ἄλλων μὲν μονυδρίων, ἰδίως ὁμοῦ τοῦ ναΐδιου τῆς μονῆς ταύτης τῶν Φιλανθρωπηῶν, ἅπειροι τὸν ἀριθμὸν καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ εἶδος τῶν παραστάσεων. Ἰδιάζουσιν δὲ σημασίαν διὰ τὴν βυζαντιακὴν τέχνην καὶ εἰκονογραφίαν ἀποκτῶσιν ὄχι μόνον ἐκ τῆς ἀτελειότητος ποικιλίας τῶν εἰκονογραφικῶν θεμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐλευθερωτέρου διαθέσεως αὐτῶν καὶ τῆς πλήρους κινήσεως ἐξεικονίσεως τῶν μορφῶν, αἵτινες ζωογονοῦνται μὲ μίαν πνοὴν ἐλευθέρας ζωῆς ἐπιπνεύσασαν ἐπὶ τῆς ἡρέμου θρυλικῆς ἐκείνης νησιδος τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων.

— Αἱ ἐν τοῖς Γενικοῖς Ἀρχείοις τοῦ Κράτους συλλογαὶ ἱστορικῶν ἐγγράφων ἔλονεν πλουτίζονται. Πλὴν τῶν ἀρχείων τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, ἅτινα παραλαβοῦσα ἡ ὑπηρεσία τῶν Γενικῶν Ἀρχείων ταξινομεῖ, μέλλει προσεχῶς παραλαμβανόμενον νὰ καταταθῇ ἐν ταῖς αὐταῖς συλλογαῖς καὶ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, τὸ ὅποιον ἀπὸ ἐτῶν φθείρεται ὑπὸ τῆς ὑγρασίας καὶ τῆς σήψεως ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ Πολυτεχνείου. Ἐκ τῶν νέων ἐλασσόνων προσκτημάτων τῶν Γενικῶν Ἀρχείων ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς: Διάφορα ἱστορικὰ ἐγγράφα ἀνήκοντα εἰς τὸ καταστραφέν Ἀρχεῖον τῶν Βουλῶν, Γερουσιῶν καὶ Συνελεύσεων τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἀποκείμενα ἐν τοῖς ὑπογείοις τῆς Βουλῆς καὶ διάφορα ἐπίσης δημόσια ἐγγράφα καὶ βιβλία, οἷον πρωτόκολλα, κώδικες, ἐβρετήρια κ. λ. π. ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἔτη 1822—1849, ἅτινα παραλαβοῦσα ἡ Διεύθυνσις τῶν Γεν. Ἀρχείων ἐκ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου ἐλπίζει νὰ συμπληρώσῃ διὰ νέας ἐρεῦνης εἰς τὰς ἀπεράντους ἀποθήκας αὐτοῦ. Ἐὰ πλείστα τῶν χειρογράφων τούτων βιβλίων καθὼς καὶ τῶν ἐγγράφων εἶνε ὑπολείμματα τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἀγῶνος, τὸ ὅποιον ὀγκωδέστατον ὄν παρεδόθη πρὸ ἐτῶν εἰς τὸ Ἐλεγκτικὸν Συνέδριον πρὸς φύλαξιν, τοῦτο δὲ μέγιστον μέρος τοῦ Ἀρχείου ἐπώλησεν ὡς ἀχρηστον χάρτην, ὅ,τι δὲ περισώθη παρέλαθεν ὑστερον ἢ Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρεία. Τριάκοντα περίπου ἱστορικὰ ἐγγράφα προσερχόμενα ἐξ Ἰωαννίνων, διαδιδασθέντα εἰς τὰ Γεν. Ἀρχεῖα ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου. Ὑπερδιακόσια ἐγγράφα καὶ χειρόγραφα τοῦ 18 αἰῶνος ἀφορῶντα ὡς τὸ πλείστον εἰς τὴν ἱστορίαν μονῶν τινῶν τῆς Σταρεῆς Ἑλλάδος εὑρεθέντα ἐν τινὶ ἐρμαρίῳ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ συλλεγόμενα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀγρινίῳ δολοφονηθέντος καθηγητοῦ Δ. Ἀγγελίδου. Κώδικα τοῦ νοταρίου Ἀθηνῶν Γ. Πούλου περιλαμβάνοντα νοταριακὰς πράξεις τῶν ἐτῶν 1822—1834. Πρωτόκολλον ἐισερχομένων καὶ ἐξερχομένων ἐγγράφων τοῦ ἔτους 1829 τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως Σκοπέλου, κ. λ. π.